

УДК 37.091.4

МАРИНА ДЯЧЕНКО-БОГУН

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ВИХОВАННЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ В НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ А.С. МАКАРЕНКА

Розкриваються особливості виховної системи, створеної А.С. Макаренком, із сучасних теоретичних позицій. Зокрема, виокремлюються ознаки, що позиціонують цю систему як педагогічну технологію

***Ключові слова:** А. Макаренко, виховання, технологія, розвиток особистості, педагогічний аналіз.*

Невичерпним є багатство педагогічної системи А.С. Макаренка. Найкращим нерукотворним пам'ятником видатному вчителю є втілення його ідей в повсякденній нашій педагогічній праці.

В.О. Сухомлинський

Постановка проблеми. Про А.С. Макаренка ми звикли читати і думати тільки як про видатного педагога-вихователя. Однак ця талановита людина настільки універсальна, що сьогодні ми можемо говорити про нього як про вченого з позицій наукового управління. У його педагогічній системі закладена модель управління формуванням і розвитком особистості, яка має не тільки педагогічну, але й загальносоціальну значимість. Знаменно, що в її побудові виявляється безліч зв'язків із сучасними ідеями педагогічного менеджменту, розгляд яких є **метою** нашої статті. Особливо чітко ці зв'язки проглядаються в осмисленні вченим технологічних особливостей педагогічного процесу.

Із перших років своєї педагогічної діяльності А.С. Макаренко прагнув знайти для себе відповіді на головні питання: що і як потрібно робити для отримання бажаних результатів у вихованні, якою повинна бути логіка педагогічного процесу. В педагогічній теорії і практиці тих років потрібних відповідей не знаходилося. А тим часом нові умови виховання вимагали нових підходів до його організації, осмислення технологічних особливостей, техніки.

У спробах довести нагальну потребу «технологічного» осмислення педагогічного процесу педагог звертається до аналогії виховання з виробництвом, де логічно продумані і налагоджені всі технологічні моменти. На цій основі він навіть вводить поняття «педагогічне виробництво», продуктом якого є «кожна вихована нами людина». Критикуючи стан сучасної йому педагогіки, він висловлює категоричну незгоду з тим, що в ній «просто відсутні всі найважливіші відділи виробництва: технологічний процес, облік операцій, конструкторська робота, застосування кондукторів і пристосувань, нормування, контроль, допуски і бракування» [3, с. 575], що в кінцевому підсумку призводить до поганой (кустарної) організації виховання. «У всьому нашому

радянському житті, – читаємо ми в " Педагогічній поемі ", – немає більш жалюгідного технічного стану, ніж в галузі виховання. І тому до самого останнього дня виховна справа є справа кустарна, а з кустарних виробництв – найвідсталіша, навіть виробництво квасу в технічному відношенні стоїть вище» [3, с. 577].

Виховання розглядається сьогодні «як цілеспрямоване управління процесом формування та розвитку особистості за рахунок створення відповідних для цього процесу умов» [1, с. 16]. Психолого-педагогічна спадщина А.С.Макаренка містить багатющий матеріал, що розкриває «технологічну логіку» створення таких умов, яка складається в цілісну систему «цілеспрямованого управління процесом формування та розвитку особистості». Ця система включає в себе наступні компоненти: аналіз, цілепокладання, проектування, організацію (цілеспрямований вибір засобів виховання та їхню практичну реалізацію), керівництво, мотивацію, контроль, регулювання (коригування поведінки і діяльності), аналіз досягнутого.

Названі компоненти є функціями педагогічного управління. Ми бачимо, що саме вони становлять основу управлінської діяльності А.С.Макаренка, утворюючи в сукупності замкнутий технологічний цикл управління, що починається з педагогічного аналізу.

Аналіз у його виховних закладах систематично ведеться і керівником, і вихователями, і самими дітьми. Шляхом спостережень, картотек, бесід, щоденників вихователів аналізуються всі «випадки, що характеризують ту чи іншу особу, бесіди з ним, рух вихованця вперед», «явища кризи або перелому, які бувають у всіх дітей у різному віці» [2, с. 230]. Командири і чергові щодня рапортують керівництву про стан справ у колонії. «Такий короткий щоденний рапорт дає керівникові ясну картину стану установи та можливість негайно вжити необхідних заходів як щодо окремих вихованців, так і з питань загальної організації. Для колективу дітей обізнаність керівництва і можливість негайно реагувати на вчинки і події має велике виховує значення» [2, с. 157].

Наступним етапом технологічного циклу управління в Макаренка є цілепокладання. Саме мета виховання є у нього головним системоутворюючим компонентом, вона визначає напрями, зміст і методи виховної роботи, яка «має бути до кінця доцільна» [2, с. 117].

Розробляючи ідею доцільності виховання в логіці педагогічного процесу, А.С.Макаренко виходить із того, що «цілі виховного процесу повинні завжди ясно відчуватися виховної організацією і кожним вихователем окремо. Вони повинні складати основний фон педагогічної роботи, і без відчуття розгорнутої мети ніяка виховна діяльність неможлива. Ці цілі і повинні виражатися в проєктованих якостях особистості, в картинах характеру і в тих лініях розвитку їх, які виразно намічаються для кожної окремої людини» [2, с. 250]. Він вибудовує для виховної системи дивовижне «дерево цілей», що відображає і перспективні лінії, і розгорнуту програму людського характеру, і проєктовані якості особистості, і шляхи формування цих якостей.

Аналіз та цілепокладання в макаренківській системі управління тісно пов'язані з проектуванням розвитку особистості, бо «проектуванню особистості необхідно повинен передувати аналіз внутрішньокolleктивних і особистих явищ» [2, с.123], а «цілі нашої роботи повинні бути виражені в реальних якостях людей, які вийдуть з наших педагогічних рук» [2, с.119]. Ці якості повинні проектуватися педагогами. «Коли ви бачите перед собою вихованця – хлопчика чи дівчинку, ви повинні вміти проектувати більше, ніж здається для ока, – каже Макаренко. – І це завжди правильно. Як хороший мисливець, даючи постріл по рухомій цілі, бере далеко вперед, так і педагог у своїй виховній справі повинен брати далеко вперед...» [2, с. 488]. Проектування виступає в його роботах саме як функція управління, тому що без проектування особистості як продукту виховання неможливо управляти її розвитком.

Величезну роль у технологічному циклі управління формуванням і розвитком особистості і виховним закладом у Макаренка грає керівництво. У теорії менеджменту керівництво трактується як «найбільш ефективний вид управління людьми і колективами, при якому суб'єкт управління та об'єкт управління взаємодіють у свідомому

прагненні до єдиної мети» [4, с. 247]. У теорії і практиці А.С.Макаренка функція керівництва докладно представлена з різних позицій: взаємодії з органами колективного самоврядування, з педагогічним колективом, з позицій адміністрування та педагогічної майстерності. Її сенс найбільш виразно виражений висловлюванням педагога про те, що «педагогічна майстерність директора школи не може полягати в простому адмініструванні. Майстерність в тому саме й полягає, щоб, зберігаючи сувору субординацію і відповідальність, дати широкий простір громадським силам школи, громадській думці, педагогічному колективу, шкільному друку, ініціативі окремих осіб і розгорнутій системі шкільного самоврядування» [2, с. 372].

Всю керівну діяльність А.С.Макаренка пронизує організація як функція управління. Вона виступає і як етап управлінської діяльності, і як повсякденна робота з упорядкування побуту і колективного життя вихованців.

Відмінною особливістю організації є її виховна спрямованість, яка реалізується через широке залучення до всіх організаційних акцій самих вихованців, бо «успішність виховної роботи дитячого колективу багато в чому залежить від початкових вкладів до його організації» [2, с. 138]. Саме з цією метою Макаренком створюється розгалужена система дитячого самоврядування з чітким поділом організаційних обов'язків, формуються зведені виробничі загони і кожен вихованець виконує громадські доручення. «Завдяки такій системі більшість колоністів брали участь не тільки в робочій функції, але і в функції організаторській» [3, с. 196].

Функція контролю проявляється у Макаренка в постійному обліку, «при якому жодна провина вихованців не залишається непоміченою» [2, с. 190]. З цією метою в навчально-виховній частині в його установі ведеться постійна реєстрація всіх порушень дисципліни, традицій, стилю і тону установи, навіть самих дрібних. «Я досяг великих результатів завдяки обліку», – говорить він [2, с. 479]. У житті його вихованців враховуються і побутові, і виробничі показники, які відслідковуються за широкої участі в контролі самих вихованців. Для цього «керівництво загону на чолі з командиром повинно:

а) стежити, щоб всі вихованці суворо виконували порядок денний, вставали в належний час, не спізнювалися до столу, вчасно йшли на роботу і в школу, вчасно перебували в установі ввечері;

б) спостерігати за санітарним станом загону, своєчасністю і якістю прибирання, виконанням черговими їх обов'язків, за умиванням і користуванням лазнею, за стрижкою вихованців, за миттям рук перед їжею. Привчити всіх вихованців дотримувати чистоту, не накидати, не плювати на підлогу, не курити, стригти нігті на руках і ногах, не валятися на ліжках в одязі, не влаштовувати на ліжках боротьби і т.п.;

в) стежити за успіхами вихованців у шкільній роботі» [2, с. 155].

Вперше саме в його роботах формулюються основні показники, за якими має оцінюватися керівником якість діяльності загонового вихователя: «Контроль роботи вихователя у загоні потрібно виконувати не тільки за кількістю відпрацьованих годин, а за результатами роботи, за місцем, займаним його загonom у міжзагонному змаганні, за загальним тоном, за виробничими успіхами, за характером росту окремих вихованців і всього загону і, нарешті, у ставленні до нього самих вихованців» [2, с. 238].

Регулювання (координування) колективної діяльності і відносин присутній на кожній сторінці макаренківських творів. Воно чітко проглядається в формах і методах організації колективу, в створенні колективних традицій, у формуванні стилю і тону відносин, в роботі по формуванню свідомої дисципліни, у принципах діяльності органів самоврядування тощо. На перших етапах розвитку колективу ця управлінська функція знаходить у Макаренка найбільш повне втілення в педагогічній вимозі. Але в міру посилення в дитячому колективі органів «управління та координування» в ньому «провідне місце займають принципи розпорядження, обговорення, підпорядкування більшості, підпорядкування товариша товаришеві, відповідальності й узгодженості» [2, с. 47]. Регулююча і координуюча місія керівника при цьому полягає у створенні умов, які сприяють реалізації колективних вимог і рішень, в своєчасній пораді, особистій участі, заохоченні або покаранні, у вирішенні конфліктних ситуацій тощо.

Термін мотивація означає «зовнішнє чи внутрішнє спонукання людини, соціальної групи до активної діяльності в ім'я досягнення якихось цілей; процес стимулювання самого себе та інших на діяльність, спрямовану на досягнення індивідуальних та (або) загальних цілей; сукупність стійких мотивів, спонукань, що визначають завдання, зміст і характер діяльності» [4, с.159].

Аналіз психолого-педагогічної спадщини А.С.Макаренка показує нам, що всі його технології пов'язані з мотивацією вихованця до діяльності на основі врахування і розвитку його особистісних потреб. На його переконання, для стимулювання дитини до нормального здорового життя спочатку «необхідно задовольняти першочергові потреби» цієї дитини [2, с. 146]. «Ми повинні дати дітям дах, будинок, де було б багато сонця, де були б хороші вбиральні, умивальні, душі, будинок, в якому було б багато повітря і де було б зручно вчитися і працювати і жити» [2, с. 147].

Далі педагог виділяє потребу в захищеності, бо незахищеного, що живе в страху перед іншими людьми неможливо мотивувати на досягнення високих життєвих цілей і особисту досконалість. У виховному закладі повинна бути «повна захищеність дитини від свавілля і самодурства старших» [2, с. 218].

За основу при розробці технологій розвитку особистості дитини А.С.Макаренко бере потребу в задоволенні і радості. «Справжнім стимулом людського життя є завтрашня радість», – говорить він і виводить на цій основі геніальну формулу системи перспективних ліній, що піднімає людину з нижчого рівня задоволення потреб на більш високі щаблі. «У педагогічній техніці ця завтрашня радість є одним з найважливіших об'єктів роботи», – стверджує педагог і розкриває наступну технологію дій: «Спочатку потрібно організувати саму радість, викликати її до життя і поставити як реальність. По-друге, потрібно наполегливо втілювати більш прості види радості в складніші і значущі для дитини. Тут відбувається цікава лінія: від найпростішого примітивного задоволення до найглибшого почуття обов'язку» [2, с. 216]. Технологія організації завтрашньої радості включає в себе безліч різних правил, головним з яких є наступне: «Життя колективу повинно бути наповнене ... не радістю простої розваги і задоволення зараз, негайно, а радістю трудових напруг і успіхів завтрашнього дня» [2, с. 220]. Але це діти, тому «іноді потрібно поставити перед ними і важке, гідне завдання, а іноді буває потрібно дати їм саме просте дитяче задоволення: через тиждень на обід буде морозиво» [2, с. 221].

Система перспективних ліній, що включає в себе близькі, середні і далекі перспективи, в технології виховання А.С.Макаренка є головним інструментом спонукання особистості до розвитку. «Виховати людину – значить виховати в нього перспективні шляхи», – вважав А.С.Макаренко [2, с.217]. Його твори показують нам безліч прикладів колективного та індивідуального самоствердження вихованців, підтверджуючих це положення великого педагога.

У 13 главі «Педагогічної поеми» «На педагогічних вибоїнах», видаленій свого часу цензурою і відновленій тільки в 2003 р., Макаренко говорить про необхідність «у створенні нових суспільних мотивацій», про «бідний комплекс спонукань до праці», про «пошуки більш складних спонукань», створення «нових мотивацій поведінки», таких «груп мотивацій, пов'язаних з майбутнім колоністів» [3, с. 96]. Всі дії Макаренка-керівника носять яскраво виражений мотиваційний характер і націлені на створення цієї «нової мотиваційної природи колективу».

«Мотиваційним управлінням називається цілеспрямований вплив керівника на мотиваційну сферу членів колективу переважно не у вигляді наказів і санкцій, а за допомогою норми-зразка діяльності і соціально-психологічних умов її інтеріоризації, при яких мотиваційна сфера перебудовується адекватно до поставленої управлінської мети, і члени колективу починають діяти в напрямку, опосередковано заданому керівником» [5, с. 83]. Управління А.С.Макаренка з повною підставою можна вважати мотиваційним. Його вплив на мотиваційну сферу вихованців був величезним, і цьому неабиякою мірою сприяли розроблені ним управлінські технології та майстерність їх використання, доведені до ступеня мистецтва.

Висновок. У далекі 1920-30-і роки А.С.Макаренко побачив шлях до вирішення завдань організації «педагогічного виробництва» у створенні спеціальних управлінських

технологій. Його роботи містять багатющій арсенал таких технологій. Їхній аналіз з позицій педагогічного менеджменту дуже важливий для сучасної соціально-педагогічної теорії та практики. Думається, що досвід і теоретичні розробки А.С. Макаренка як «технолога педагогічного виробництва» будуть завжди затребувані у педагогіці, а аналіз технологічних особливостей його творчої спадщини обіцяє нам ще чимало відкриттів.

Список використаних джерел

1. Виховання? Виховання ... Виховання!: Теорія і практика шкільних виховних систем / Під ред. Н.Л. Селіванової : [Вид. 2-е, доп. і перероб.] – К., 2001.
2. Макаренко А.С. Про комуністичне виховання / А. С. Макаренко. – К.: Радянська школа, 1978.
3. Макаренко А.С. Педагогічна поема / А. С. Макаренко – К.: Радянська школа, 1973.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997.
5. Шептенко П.А., Вороніна Г.А. Методика і технологія роботи соціального педагога: [посіб. для студ. вищих. навч. закладів] / П.А. Шептенко, Г.А., Вороніна. – К., 2003.

Стаття надійшла до редакції 27.21.2013.

Дяченко-Богун М.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленко, Україна

ВОСПИТАНИЕ КАК ТЕХНОЛОГИЯ В НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ И ПРАКТИКЕ

A.S. MAKARENKO

Раскрываются особенности воспитательной системы, созданной А.С. Макаренко, с современных теоретических позиций. В частности, выделяются признаки, позиционирующие эту систему как педагогическую технологию

Ключевые слова: А. Макаренко, воспитание, технология, развитие личности, педагогический анализ.

Dyachenko- Bohun M.

Poltava National Pedagogical University named after VG Korolenko, Ukraine

EDUCATION AS A TECHNOLOGY IN SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL THEORY AND PRACTICE

A. MAKARENKO

The peculiarities of the educational system established by AS Makarenko, with current theoretical positions. In particular, it highlighted signs, positioning the system as a pedagogical technique.

Keywords: A. Makarenko, education, technology, personal development, teaching analysis.